

İLKÖĞRETİM TÜRKÇE 6, 7 VE 8. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ OKUMA PARÇALARINDA ÇOCUK İMGELERİ

*Namık Kemal ŞAHBAZ**
*Yunus Emre ÇEKİCİ***

ÖZET

Bu araştırmada, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma parçalarında yer alan çocuk imgelerinin saptanması amaçlanmıştır. Bu amaçla, 2010-2011 ve 2011-2012 eğitim öğretim yılında kullanılan üçer ders kitabı incelenmiştir. 6 ders kitabında yer alan toplam 180 parçanın 58'inde çocuk kavramına yer verildiği belirlenmiş ve “çocuk” kavramının kullanım bağlamlarından yola çıkarak çocuk imgeleri betimlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma, okuma parçalarında yaratılan çocuk imgesinin güncel eğitim ve evrensel insan anlayışıyla ne denli örtüştüğünün sınanması bakımından önem taşımaktadır. Eğitim sisteminin varsaydığı çocuk imgesinin ortaya konması ve anlaşılması, aslında eğitim sisteminin çocuklar için nasıl bir eğitim önerdiğini de ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, ders kitabı, çocuk, imge

CHILDREN IMAGE IN THE READING PASSAGES OF PRIMARY TURKISH COURSE BOOKS OF 6th, 7th AND 8th CLASSES

ABSTRACT

In this research, it is aimed to point out the children image described in the reading passages of Turkish course books of 6th, 7th and 8th classes. With this aim, three course books used in the term of 2010-2011 education year and three course books used in the term of 2011-2012 education year have been analyzed. It is found out that the concept of “children” is mentioned in 58 reading passages of totally 180 passages in those 6 course books. Through the concept of “children” used in contexts, we try to explain the children image.

The research is critically important in terms of evaluating how well the children image created in those reading passages comply with current educational system and universal human mentality. To understand and point out the children image illustrated by education system will actually show us what an education is suggested by educational system.

Key Words: Turkish education, course book, children, image

* Mersin Üniversitesi Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. El-mek: nksahbaz@gmail.com

** Mersin Üniversitesi Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. Yüksek Lisans Öğrencisi. El-mek: yunusemrecekici@hotmail.com

Giriş

Ders kitapları, öğretmenler tarafından sıklıkla yeğlenen ve kullanılan öğretim materyalidir. Bu nedenle ders kitapları çok boyutlu araştırmalara, eksikliklerin belirlenmesine, sorunların giderilmesi için çözüm önerilerine gereksinim duyar. Türkçe ders kitapları da böyle bir gereksinimden yoksun değildir. Fakat gözden kaçırılmaması gereken nokta, toptan tüm sorunları saptamanın ve eksiksiz çözümler getirileceğini savlamanın gerçekçi ve işlevsel olmadığıdır. Bu nedenle incelemeler, belli bir bağlamla sınırlandırılmalıdır.

Ders kitabı, bir eğitim öğretim programında yer alan hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ile ölçme değerlendirme boyutlarına uygun olarak hazırlanmış ve öğrenme amaçlı kullanılan basılı bir öğretim materyali olarak tanımlanabilir (Demirel ve Kıroğlu 2006, 2). Sınıf içinde kullanılması önerilen çeşitli geleneksel ve modern araç gereç olmakla birlikte yapılan araştırmalar günümüzde de kitabın sınıf içindeki yerinin çok önemli olduğunu; öğretmenin birçok etkinliği kitapla başlatıp kitapla sürdürdüğünü göstermektedir (Ceyhan ve Yiğit 2005, 18). Türkçe eğitiminde de özellikle okuma becerisine yönelik çalışmaların çoğunlukla ders kitaplarındaki okuma parçaları üzerinden yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Okuma parçaları, öğrencilerin okuduklarını anlama, yorumlama, değerlendirme, eleştirme becerilerini geliştirebilmelerine; okuduklarından çıkarım yapmalarına yardımcı olan bir araç olduğu gibi, taşıdıkları ileti ve yaşam koşullarına göre durdukları konuyla öğrencilerin düşünce evreninde yer edebilme, öğrencileri etkileyebilme gizilgücüne de sahiptir. Böyle bakıldığında okuma parçalarındaki açık ve gizli iletiler, Türkçe eğitiminin yönelimini göstereceğinden, bu iletiler önce belirlenmeli, daha sonra da eleştirel bir gözle irdelenmelidir.

Türkçe ders kitaplarındaki okuma parçalarının hedef kitlesi, yaş ve fiziksel özellikleri bakımından çocuklardır. Acaba ders kitaplarındaki okuma parçalarında çocuk imgesi, çocuk okurlara nasıl sunulmaktadır? Bu sorunun yanıtını bulmak için, ders kitaplarındaki “çocuk” kavramının geçtiği bağlamlar incelenebilir. Bu bağlamlar, Türkçe eğitiminin sunmak ve belki de oluşturmak istediği çocuk gerçekliğini de ortaya koyacaktır.

“Eğitim olgusu, hemen her toplumda belirli türden bir çocuk tasarımına/varsayımına göre biçimlenir” (Severge 1999, 345). Toplumun ve eğitim anlayışının çocuk tasarımı, dilsel ürünlerden rahatlıkla okunabilir. Çünkü dil, içinde var olduğu kültürü taşıyan ve aktaran bir yapı sergilemektedir (Kula 1992, 20). Bu nedenle dilsel bir ürün olarak ders kitaplarının kültürü yansıtma işlevi vardır. Ders kitabının yaratım sürecindeki kültür, “çocuk” kavramına bakışı da yansıtmış olacaktır. Türkçe ders kitaplarındaki çocuk imgelerinin belirlenmesi, bir anlamda eğitim sisteminin çocuğa yönelik inanç, düşünce ve varsayımlarını anlamamıza katkıda bulunacaktır. Unutulmaması gereken temel nokta, dilin salt yansıtıcı bir işlevinin olmadığı, aynı zamanda gerçekleri oluşturabileceği ve değiştirebileceğidir.

Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinde yer alan çocuk imgeleri, ileride ayrıntılı bir biçimde verilecektir. Buna geçmeden önce çocukluğun tarihinin incelenmesi ve tarih içinde ortaya çıkan çocuk imgelerinin irdelenmesi araştırmanın kuramsal altyapısına dayanak oluşturacaktır.

Çocukluğun Tarihi: Çocuk İmgesinin Evrilişi

Tarihin, seçkinlerin öyküsünü anlatmaktan öte bir şey olması gerektiğini düşünen yeni sosyal tarihçiler sınıf, ırk, cinsiyet, din, kültür ve yaşına bakılmaksızın tüm insan kümelerinin yaşantılarını kuşatan bir tarih yazma çabasına girmişlerdir. Çocuğun ve çocukluğun tarihine yönelik çalışmalar, bu bakış açısıyla gelişmiştir (Tan 1993, 15).

Çocukluk, hayat çizgisinin temel fiziksel ve gelişimsel örüntülerce karakterize edilmiş bir gelişim evresidir (James 2001, 29). Çocuk, doğanın bir hediyesidir. Ancak çocukluk toplumsal bir yaratımdır. Çocukların nasıl tasarlandığına karşı nasıl algılandığı her zaman toplumsal,

tarihsel bir bakış açısını yansıtır (Elkind 2001, 15). Çocuğun tarihi, insanlığın tarihi ile özdeştir. Ancak, çocuğu kendine özgü döneme yerleştiren; yetişmesi, ilgi ve etkinlikleri, zayıflıkları ve duyarlılıklarıyla farklılaştıran bir dönem olarak çocukluk, toplumsal anlamda daha genç bir dönemin ürünüdür (Doğan 2000, 1). Dolayısıyla çocukluğun tarihi için, çocuk hakkındaki düşüncelerin tarihi, çocuk varsayımlarının tarihi veya çocuk imgelerinin tarihi denebilir.

Çocukluk hem bir imgeler bütünü hem de bir yaşam evresi olarak ekonomik ve siyasal evrelere açıktır. Örneğin Batı'da ekonomik gelişme çocukluk deneyimini işten okula yönlendirmiş, çocukluk düşüncesini de bağımlılık dönemi olarak belirlemiştir (Onur 2007, 19-20). Siyasal bağlamda da çocukluk, eğitimsel süreç içinde biçimlendirilmeye, etkilenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar çocuklara siyasal haklar verilmese de çocukluk tamamen siyasi bir uğraş alanı olarak belirlemiştir; hatta siyasetin en önemli ve uzun erimli konuları arasında yer almıştır. Tarihsel sürecin aşığıda aktarılan kesiti, bu durumu örnekleyecektir.

Ortaçağ boyunca çocukluğa ilişkin belirgin bir anlayış göze çarpmaz. Bu çağda çocukların yetişkinlere bağımlı olarak yaşadıkları belli bir dönemin ardından, küçük yetişkinler olarak görüldükleri, yetişkinlerle aynı oyunları, oyuncakları, şarkıları, öyküleri, giyim tarzlarını ve daha pek çok şeyi paylaştıkları bilinmektedir. Çocukların düşünce ve güdülerinin yetişkinlerin düşünce ve güdüleri gibi olduğu, fakat onların yetişkinlerden daha az yetenekli oldukları kabul edilmiş, bu yüzden de çocuklar genellikle yetişkin hizmetinde kullanılmıştır (Ercan 2005, 113). Ortaçağ'da bebeklikten çıkan çocuğun minyatür bir yetişkin olduğu kabul edilmiştir (Onur 2007, 146). Çocukluğu görmezden gelen Ortaçağ'ın yazılı kültüründe çocuk üzerine yazılmış özel eserler ve çalışmalar yoktur (Doğan 2000, 155).

Yeni bir görüş olarak çocukluğun yetişkinlikten tamamen farklı olduğu ve olması gerektiği ve yetişkin yaşamının yalnızca sınırlı bir sürümü olmadığı görüşü Batı dünyasında ilk olarak 17. yüzyılda sunulmuştur. Yalnızca o dönemde çocuklar, ilk defa minyatür yetişkin gibi çizilmekten farklı olarak çizilmişlerdir (Elkind 2001, 15). Sanayileşmeye özgü olarak meydana çıkan toplumsal işbölümü, eğitim yoluyla elde edilebilecek bilgi ve beceriye ihtiyaç duyar. İşte bu toplumsal ihtiyaca cevap verebilecek niteliğiyle özel bir dönem olarak çocukluk böyle ortaya çıkar (Doğan 2000, 176). Çocukluğun ortaya çıkışı, onun üretim süreçlerinde daha verimli kullanılmasının amaçlanmasıyla olmuş, egemen düşünce ve daha çok ekonomi anlayışının eğitim ve okullaşma aracılığıyla egemenliklerini sürer duruma getirebilecekleri ve perçinleyebileceklerini anlamasıyla çocukluk, ekonomik ve siyasi çıkarlarla sıkı bir ilişkiye girmiştir. Bu süreçte ekonomik ve siyasi amaçların güdümlenmesi rolüne ise eğitim bürünmüştür. "Bugün piyasa toplumu öyle bir hale gelmiştir ki, bireyin yalnızca işe girmek için değil, tüketebilmek için de belli okulları bitirmesi gerekmektedir (...) Sözelimi okuma-yazma bilenler yalnızca sanayide ve belirli iş kollarında çalışırken verimli olmakla kalmayacak, aynı zamanda piyasa toplumunun bir bireyi olarak da üretilen malların kılavuzunu okuyabilecek ve bu malları kolayca tüketebilecekler" (Özdemir 2006, 101-105).

Zamanın ekonomik ve siyasi yön alışı, insana bakışı değıştikçe çocukluk da değışmektedir. "Modern çağda çocuk masum ve yetişkinin korumasına gereksinimi olan biri olarak algılanırken; postmodern çocuk, yetkin, hazır ve yaşamın tüm olanaklarıyla ve meydan okumalarıyla uğraşabilecek biri olarak görülür (Elkind 2001, 16-19). Dolayısıyla postmodern çağda çocuk, yetişkin bir bireyin karşı karşıya kaldığı tüm tehlikelere maruz bırakılmakta ve çocuğun kendi aklını kullanabilmesi için (!) çoğu zaman bir "tüketim sahası"nın içine itilmektedir.

Çocuk terimi kronolojiden çok iktidarla ilgilidir (Franklin 1993, 23). Bir bakış açısına göre "çocuklar, yetişkin nüfus içinde bir azınlık grubunun özelliklerini taşıyor" (James 2001, 31). Postmodern çağda çocuğun bireyselliği vurgulanmakta; fakat bir yetişkinin bile kimi zaman zorlanacağı eylemlerle baş başa bırakılarak çocuk, yetişkinliğin egemenliğine itilmektedir. Bir

Turkish Studies

birey olarak çocuk, tehlikeler ortasında; hatta bir benzetmeye başvurmak gerekirse kurtlar sofrasındadır. Çocuğun bir birey olduğu aydınlanma çağıyla ortaya koyulmuş bir utkudur; ancak onun bir yetişkin olmadığı, çocuğun kendine özgü özellikleri göz ardı edilmekte ve perdelenmektedir.

Çocuk İmgeleri

Yukarıda belli başlı yönleriyle dile getirilen çocukluk ve çocukluğun tarihi, çocuk imgeleri hakkında ipucu taşımaktadır. Çocuk imgeleri üzerine gerek tarihsel bağlamda gerekse yazınsal düzlemde araştırmalar yapılmış, görüşler ileri sürülmüştür.

İmgeler, aslında (sözcüklerle) söylenebilecek şeylerin görsel çevirisinden ziyade, dünyaya ilişkin belli bir bilincin görsel dönüşümleridir (Leppert 2009, 19). Her imge tarihsel, toplumsal ve kültürel açıdan kendilerine özgü olan ve birbirleriyle çekişen ve çelişen görme tarzlarını somutlar. Tam da bundan dolayıdır ki, imgelerin “içerikler”i sözcüklerin basit birer yansıması değildir. Çünkü bunlar sözcüklerden çok daha fazlasını akla getirir (Leppert 2009, 20). Öyleyse “çocuk” sözcüğü dillendirilince harflere sığmayanlar, çocuğun imgeleri olarak adlandırılabilir ve her toplumun kendi bağlamında çocuk imgeleri yarattığı söylenebilir. Çocuk imgeleri özellikle eğitim sürecinde etken olmaktadır.

Çocuk imgesi, tarihin her çağında eğitim uygulamalarını belirlemiştir; eğitimcinin görevi her çağda küçük çocuğun sağlıklı eğitim görmesini tehdit eden hatalı imgelerle savaşmaktır (Elkind 1999, 35). Bu çağdaş insan anlayışıyla bağdaşmayan çocuk imgelerine karşı mücadele edebilmek için, öncelikle bu imgeleri ortaya koymak gereklidir. Bu konuda hem yurt dışında hem de yurt içinde birçok çalışma yapılmıştır.

Elkind (1999, 35-37), çocuk imgesini tarihsel bağlamıyla ele almış ve ayrıntılı bir çocuk imgesi tablosu çizmiştir. Antik çağda çocuk imgesi, toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilmesi gereken küçük bir yurttaş olarak belirlemekteydi. Ortaçağ’da ise yaygın çocuk imgesi mal veya kölelik ideolojisiyle tutarlı olan bir taşınır eşya ya da bir mülk parçasıydı; öyle ki çocuklar hayvanlarla birlikte yaşar ve çalışırlardı. Endüstri devrimi ve sonrasındaki sömürgecilik zamanlarında çocuklar çiftlikte çalışacak veya küçük yaşlarda ev dışında çalıştırılacak ticari kazanç olarak görülmekteydi. Çocuklar fabrikaya gönderilmek yerine fabrikada çalışmak üzere hazırlanmaları için okula gönderildi.

Elkind (1999, 41-47), 20. yüzyıldaki üç farklı çocuk imgesine ilişkin düşüncelerini aktarmıştır. *Şehvetli çocuk imgesi*, Freud’un görüşlerinde yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu imgeye göre çocuk bir zamanlar yetişkinlere özgü kılınan cinsel dürtülere ve eğilimlere sahiptir. *Esnek çocuk*, katı ve yeni durumlara hemen uyum sağlayamayan yetişkinlerin tersine uyum sağlama yeteneğine sahip çocukları anlatır. *Yetenekli bebek imgesi* ise Elkind’a göre belki de en yaygın ve zararlı çocuk imgesi olarak dile getirilmiştir. Yetenekli bebek, akademik becerileri öğrenmek için sahip olduklarından daha büyük kapasiteye sahiptir. Bu durum, yetişkin bir bireyin karşılaştığı tüm soyut saldırıların, çocuğa yöneltilmesi durumunda çocuğun kendini savunabileceği varsayımını öne sürmektedir.

Elkind (1999, 57), gelecekte de bilgi ve hizmet toplumuna koşut olarak kendi kendine yetecek çocuk imgesinin ortaya çıkacağını öne sürmektedir. Elkind’ın bu ayrıntılı ve kuramsal diye nitelendirilebilecek çalışmasının dışında Türkiye’de de özellikle yazılı materyaller üzerinden çocuk imgesinin belirlenmesine yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır.

Alpöge (1997, 292-300), Cumhuriyet’ten araştırmanın yapıldığı tarihe kadar olan dönemdeki çocuk kitaplarını incelemiştir. Söz konusu araştırmaya göre, kitaplarda yer alan belli başlı çocuk imgeleri şunlardır: “ezilen ve acı çeken çocuklar”, “masum çocuklar”, “kimsesiz çocuklar” “çalışkan çocuklar”, “ailelerine bağlı çocuklar”, “sosyal konulara duyarlı çocuklar”...

Şener (1997, 275), çocuk tiyatrolarında ağırlıklı olarak “mutsuz çocuk”, “haylaz çocuk”, “kahraman çocuk”, “saf çocuk”, “özgürlükçü çocuk”, “neşeli çocuk”, “akıllı ve becerikli çocuk”, “büyüklerine yol gösteren çocuk” imgelerinin yer aldığını vurgulamıştır. Helimoğlu Yavuz (1997, 132), incelediği 120 masaldan yaklaşık üçte birinin “mutsuz çocuk” imgesiyle örüldüğünü dile getirmiştir. Severge (1999, 349-352), araştırmasında, çocuk imgesini incelerken ilköğretim ders kitaplarındaki resimlerde yer alan çocuk figürlerinden yola çıkmıştır. Bu resimlerde, çocukların en fazla dış mekânlarda oyun oynarlarken ve öğrenim nesnelere ile ilişki içinde çizildiklerini gözlemlemiştir. Yılmaz Irmak ve Engin (2003, 44-56), 1940’lı ve 2000’li yıllardaki ders kitaplarında yer alan çocuk imgelerini karşılaştırmıştır. Metin dili açısından 1940’lardaki ders kitaplarında öyküleyici ve kural koyucu bir dil egemenken, 2000’li yıllarda kural koyucu ve bilgi verici bir dil egemendir. Ayrıca 1940’lı yıllardaki ders kitaplarındaki metinlerde, daha çok çocuk anlatıcı gözlenirken, 2000’li yıllarda yazar anlatıcı belirmiştir.

Yukarıdaki araştırmaların yanı sıra günümüzde okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan çocuk imgelerinin belirlenmesi aynı zamanda tarihsel bağlamda bu imgelerin karşılaştırılmasına olanak sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, ilköğretim ikinci kademedeki okutulan Türkçe ders kitaplarında, hangi çocuk imgelerinin yaratıldığını, çocuğun çocuğa nasıl sunulduğunun, çocuk kavramının hangi niteliklerle donatıldığını, Türkçe eğitiminde çocuk algısının betimlenmesi amaçlanmıştır. Bu betimleme girişimi sırasında çocuk kavramının okuma parçalarındaki geçme sıklığı da kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Çalışma, yaratılan çocuk imgesinin güncel eğitim ve evrensel insan anlayışıyla ne denli örtüştüğünün sınanması bakımından önem taşımaktadır. Eğitim sisteminin varsaydığı çocuk imgesinin ortaya konması ve anlaşılması, aslında eğitim sisteminin çocuklar için nasıl bir eğitim önerdiğini de belirleyecektir.

Araştırma Soruları

Aşağıda yanıtı aranan sorular, Türkçe ders kitaplarındaki okuma parçalarında incelenen çocuk imgesinin saptanmasında temel olmuştur.

1. Çocuklar, metinlerde hangi eylemleri gerçekleştirmektedir?
2. Çocukların eylemleri gerçekleştirip gerçekleştirilememeleri durumları nelerdir?
3. Çocukların eylemlerini yönlendirenler kimlerdir?
4. Çocuklara hangi görevler verilmektedir?
5. Çocuklar, kimlerle bir arada yer almaktadır?
6. Çocuklar, hangi mekânlarda yer almaktadır?
7. Çocuklar, hangi nesnelere etkileşim içindedir?

Araştırmanın Yöntemi

Betimsel nitelikteki çalışmada, “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi” (Yıldırım ve Şimşek 2008, 187) olarak tanımlanan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Örneklem olarak belirlenen kitaplar incelenirken, önce çocuk kavramının geçtiği metinler belirlenmiş, çocuğun hangi bağlamda ele alındığı irdelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, ilköğretim ikinci kademedeki okutulan Türkçe ders kitaplarıdır. Örneklem olarak ise 2010-2011 ve 2011-2012 eğitim öğretim yılında okutulan, farklı

yayınevlerinde basılan üçer kitap seçilmiştir. Serbest okuma metinleriyle birlikte toplam 180 metin incelenmiştir.

2010-2011 eğitim öğretim döneminde okutulan ve araştırmaya dâhil edilen kitapların künye bilgileri aşağıda yer almaktadır:

- 1) İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2010: Ankara. (MEB6)
- 2) İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2010: Ankara. (MEB7)
- 3) İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı, Pasifik Yayınları, 2010: Ankara (Pasifik8)

2011-2012 eğitim-öğretim döneminde okutulan ve araştırmaya dâhil edilen kitaplara aşağıda yer verilmiştir

- 1) İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı, Evren Yayınları, 2011: Ankara. (Evren6)
- 2) İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı, Koza Yayınları, 2011: Ankara. (Koza7)
- 3) İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı, Tav Yayınları, 2011: İstanbul. (Tav8)

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde okuma metinlerinde yer alan çocuk imgelerine, bu imgelerin dağılımına yer verilmiştir.

İncelenen 180 okuma parçasından 58’inde çocuk kavramına yer verilmiştir. Bu metinlerin bazılarında sadece “çocuk” sözcüğü geçmiş, bazılarında “çocuk” bir yan karakter olarak ele alınmış, bazılarında da başkarakter olmuştur.

6. sınıflarda 64 parçanın 23’ünde, 7. sınıflarda 61 parçanın 17’sinde, 8. sınıflarda 55 parçanın 18’inde çocuk kavramına yer verilmiştir. Çocuğun içinde yer aldığı bağlamlardan yola çıkılarak aşağıdaki çocuk imgeleri saptanmıştır:

Aile İçinde Çocuk

Aile içinde çocuk imgesine incelenen altı ders kitabında da rastlanmıştır. Aile içinde çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: “En İyi Arkadaş”, “Vitrindeki Masal Kitabı”, “Atatürk ve Onun Büyük Eseri”, “Bir Mektup”, “Adını Göklere Yazdıran Çocuk”, “Çocukluk Arkadaşım Sincap”.

Evren6: “Tünek Ahmet”, “Atatürk’ün Yaşamı ve Düşünceleri”, “Ev Ödevi”, “Gazi’yi Gördüm”, Sarı Sıcak, Sol Ayağıyla Yazan Adam, Sinemalarda Yaşamak, Onu Örnek Göstermeyin, Yolumuz Açık Olsun, Kar Tanesi.

MEB7: Şakacı Bulut, Komşusuzluk.

Koza7: Büyüyünce Ne Olacaksınız?, Bulunan Para.

Pasifik8: Misafirliklerimiz; Sevinme Oyunu, Portakalın Yaprağını Kopardığım An, Hayallerim Vardı Renkler İçinde, Yunus Balığı Sırtındaki Çocuk.

Tav8: Anneciğim, Anneciğim; Ceviz; Sana Mail’im Var; Çocuktum, Ufacıktım, Top Oynadım, Acıktım; Hayalinizdeki Oda.

Genel anlamda Doğu kültürlerinde, özelde de Türk kültüründe aile içinde çocuğa ayrı bir yer verilir. Ailenin oluşması için birbiriyle evlenen iki eş kanunen yeterliken kültürel bağlamda “aile” kavramının temel unsuru çocuktur. Evlilikte hazırlıklar buna göre yapılır, bir bakıma gelenekler de çocuğa göre biçimlenir.

Birçok halk masalında çocuğu olamayan kadınların ruh hâli, çevre baskısı dramatik bir dille anlatılır. Bu bağlamda çocuk üremenin, dolayısıyla da kalıcılığın güvencesi olur. Ayrıca

Turkish Studies

çocukluk dönemi, büyük oranda aile içinde geçer. Çocuklar yetişkin olduktan sonra aileden kopmaya ve kendi ailelerini kurmaya başlarlar. Bu bilgilerle bakıldığında çocuğun aile içindeki yeri daha da belirginleşebilir. İncelenen ders kitaplarında da aile içindeki çocuk imgesi en sık işlenen imge olarak belirlenmiştir. İşlenen konular, verilen iletiler değişse de çocuğun iletişim içinde olduğu kişiler “anne-baba-kardeş” üçgeninde yer almaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu mekân ailesinin yaşadığı evdir. Aşağıda yer alan örnekler, “aile içinde çocuk” imgesine örnek gösterilebilir:

Gülseren – Annem, babam sizi yemeğe bekliyorlar (MEB6, “En İyi Arkadaş”, s. 22).

Bir cumartesi günüydü. Babamın küçük kardeşime yirmi beş kuruş verdiğini gördüm (MEB6, “Vitrindeki Masal Kitabı”, s. 33).

Bir elimle gözlerimi koruyordum. Annem, elinde uzun bir çubukla bana doğru koşuyordu (MEB6, “Çocukluk Arkadaşım Sincap”, s. 132).

Çocuk:

- *Anam, dedi, anam, yarın sabah gün ışımadan uyandır beni* (Evren6, “Sarı Sıcak”, s. 46).

Bir sıcak yaz günü babamla kendimizi bir sinemaya attık (Evren6, “Sinemalarda Yaşamak”, s. 74).

Annesiyle babası işe gittiği zaman o bakmıştı (MEB7, “Şakacı Bulut”, s. 66)

Akşamüstü evimize yorgun argın dönsek bile çoluk çocuğumuzla hoşbeş ederken kapımızın çalınması, tanıdıklarımızdan birinin bizi hatırlayıp ziyaretimize gelmesini istediğimiz anlar olur (Pasifik8, “Misafirliklerimiz”, s. 27).

Bu oyunu bana babam öğretmişti (Pasifik8, “Sevinme Oyunu”, s. 63).

Hayallerim vardı anne olurken çocuğum için iyi bir anne olmaya dair... (Pasifik8, “Hayallerim Vardı Renkler İçinde”, s. 99).

Ne var ki o günlerde babam İstanbul’dadır (Tav8, “Anneciğim, Anneciğim”, s. 27).

İnternete kendisini öylesine kaptırmıştı ki işten gelir gelmez bilgisayarının başına oturur, çoluk çocuğun yüzüne bakmadan önce e-mail var mı diye bilgisayara bakardı (Tav8, “Sana Mail’im Var”, s. 108).

Eğitim Gören Çocuk

Eğitim gören çocuk imgesine altı ders kitabında da rastlanmıştır. Eğitim gören çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması, En İyi Arkadaş, Atatürk ve Onun Büyük Eseri, Atatürk ve Tarih, Adını Göklere Yazdıran Çocuk.

Evren6: Kuklacı, Ev Ödevi, Onu Örnek Göstermeyin, Güz Türküsü.

MEB7: Atatürk’ün Okuttuğu Mustafa

Koza7:Kitap Saygısı, Bir İleti, Hayal Perdesi, Büyüyünce Ne Olacaksınız?

Pasifik8: Dünyada Herkeste Sevgi Var... Her Yerde Sevgi Günü Var..., Milli Eğitim.

Tav8: Anneciğim, Anneciğim; Akılcılık, Bilim, Eğitim; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler; Çalıkuşu; Bayan Hardy, Televizyonda Ergenlik Çağı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Daha önce belirtildiği gibi, çocuğun tarihinde önemli kırılma noktalarından biri, onun eğitim görmesine gerek duyulmasıdır. Böylelikle çocuk hem toplumsal bağlamda gerekli olan işgücüne katılabilecek hem toplumsal birikimden yararlanabilecek hem de toplumsal birikime katkı sunabilecektir. Günümüzün yasal düzenlemelerine göre çocuk, ilk çocukluk olarak adlandırılan 3-6 yaştan sonra okula gönderilmektedir. Formal eğitim sürecinin başlangıcının ilk çocukluk dönemine indirilmesi, yani çocuğun 3-4 yaşlarındayken eğitime başlaması tartışılmakta ve kimi araştırmacılar tarafından önerilmektedir.

Çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinin neredeyse tamamı, okullarda geçmekte ve çocuklar eğitim görmektedir. Bu nedenle çocuk kavramı da sıklıkla okulla anımsanmakta ve eğitimle ilişkilendirilmektedir. İncelenen ders kitaplarında da çocuklar sıklıkla eğitsel bağlamda ele alınmışlardır. Aşağıda yer alan alıntılar, bu durumu örnekleyebilir.

Benimle olmaz. Okula gideceksin (Evren6, “Kuklacı”, s. 14).

Sabahın erken saatlerinde, bir de ikindi üstü, bir arada ilerleyen ikili üçlü başka çocuk gruplarıyla da karşılaşsınız. Siyah önlüklü, beyaz yakalı, kara pabuçları kabaralı, ilkokul çağında örgülü saçlı kızlar, yaşlarından üç dört yaş büyük gösteren oğlanlar. Ellerinde okuma kitapları, incecik defterleri, her sabah damlalarından küçük adımlarıyla, en az üç çeyrek, bir saat çeken kasaba ilkokullarına iner, her ikindi üstü damlarına dönerler... (Evren6, “Güz Türküsü”, s. 116).

Öğretmenimiz diyor ki, her evin bir kitaplığı olmalı (MEB6, “En İyi Arkadaş”, s. 28).

Gerek okula gidip gelirken, gerekse küçük kardeşimi gezdirmeye çıkardığımda bu dükkânın önünde beş on dakika oyalanırdık (MEB6, “Vitrindeki Masal Kitabı”, s. 33).

Öğretmen Sevil Hanım- Evet çocuklar, bugünkü dersimizin konusu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün milli tarihimize verdiği önem ve bu yönde yaptığı çalışmalar (MEB6, “Atatürk ve Tarihimiz”, s. 48).

- *Okula gidiyor musun?*

Çocuk başını öne doğru hızla eğdi.

- *Eee. Ne okuyorsun okulda?*

- *Her bir şey okuyorum* (MEB6, “Gözüm Arkada Kalmayacak”, s. 53).

Mesajında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda okulunuzda sahnelenmek üzere bir tiyatro metnine ihtiyaç duyduğunu yazmışsın (Koza7, “Bir İleti”, s. 38).

Hayır Mustafa! Seni kâhya yapmayacağım, mektebe göndereceğim. Orada okuyup yazma öğreneceksin (MEB7, “Atatürk'ün Okuttuğu Mustafa”, s. 48).

Kaldığımız tatil köyünün sahibi Syn (Sayn), benim meraklı bakışlarımı görünce açıklama gereği duydu: “Çevredeki küçük adalarda okul yok.” dedi. “Bu nedenle balıkçılar, her sabah ada ada dolaşarak okul çağındaki çocukları toplayarak buradaki okula getirirler.” (Pasifik8, “Dünyada Herkeste Sevgi Var... Her Yerde Sevgi Günü Var...”, s. 11).

Gazipaşa İlkokulunun son sınıfında okuduğum bir günde öğretmenimiz Ahmet Oksal bize şöyle bir soru yöneltmişti... (Tav8, “Anneciğim, Anneciğim” s. 28).

Çocuklar okula İngilizce sayı sayarak gidiyorlar (Tav8, “Televizyonda Ergenlik Çağı”, s. 105).

Turkish Studies

Anılarda Çocuk

İncelenen altı ders kitabında da anılarda çocuk imgesi vardır. Anılardaki çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: Vitrindeki Masal Kitabı, Adını Göklere Yazdıran Çocuk, Çocukluk Arkadaşım Sincap.

Evren6: Atatürk'ün Yaşamı ve Düşünceleri, Sinemalarda Yaşamak, Gamsız.

MEB7: Bozkır'ın Tezenesi.

Koza7: Keloğlan, Kitap Saygısı, Doğanın Sesini Duymak, Hayal Perdesi, Büyüyünce Ne Olacaksınız?, Bulunan Para.

Pasifik8: Başlıyoor... Nasrettin Hoca Festival'i Başlıyoor... , Portakalın Yaprağını Kopardığım An, Hayallerim Vardı Renkler İçinde.

Tav8: Anneciğim, Anneciğim; Çocuktum, Ufacıktım, Top Oynadım, Acıktım.

Bir yaşam evresi olarak ele alındığında ne çocukluğun gençliğe veya yetişkinliğe ne de yetişkinliğin çocukluğa bir egemenlik kurması söz konusudur. Her yaşam evresinin kendince özellikleri bulunur. Yani her yaşamsal evre kendi içinde özeldir. Bu nedenle çocukluk atlatılması, çabucak geçirilmesi gereken bir evre olarak ele alınmaz. Ancak, okuma parçalarındaki bazı imgeler, çocukluğun geçici olduğu, asıl olanın yetişkinlik olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Ders kitaplarındaki okuma parçalarında sıklıkla çocuk, geçmişte yer alan, anılarda kalan bir öge olarak kullanılmıştır. Çocuk kavramının böyle imgeleştirilmesi, çocuğa yabancı gelebilir. Çünkü çocuk içinde yaşadığı zamana, bir başkasının (yetişkinin) penceresinden bakmak zorunda kalır.

Genellikle “ben çocukken” türü söylemler, şimdiye gizli bir gönderme yapar. Yani yaşam aralığında yetişkinliğin çocukluğa karşı egemenliği ortaya çıkar.

Anılardaki çocuk, çocukken söz sahibi değildir. Yetişkin olduğu zaman, çocukluğunu anlatabilmektedir. Çocukluk anıları biçimindeki anlatıların çocuğun etken olmadığı iletisini taşıdığı söylenebilir. Aşağıda, “anılardaki çocuk” imgelerinin yer aldığı tümcelere örnek verilmiştir:

Japon Kaoru İkeya (Karo Keya) daha küçük bir çocukken akli hep göklerde idi (MEB6, “Adını Göklere Yazdıran Çocuk”, s. 126).

On yaşındayken ressam olmayı hayal ederdim (MEB6, “Çocukluk Arkadaşım Sincap”, s. 130).

Çocukluğumu geçirdiğim semt. Artık sinema salonları kalmadı (Evren6, “Sinemalarda Yaşamak”, s. 74).

Sanırım o sıralar ilkokulun son sınıfındaydım (Evren6, “Gamsız”, s. 96).

Ne zaman çiçek açmış görsem dalları,

Kuşlar gibi havalanır düşüncem.

Başlar çocukluğumun mavi gökleri,

Keloğlanın eli değer elime... (Koza7, “Keloğlan”, s. 11).

Doğayı gözleme merakım belki de çocukluğuma dayanıyor (...) Geçmişe, çocukluğumun geçtiği yıllara şöyle bir bakıyorum da gerçekten mutlu ve toktuk (Koza7, “Doğanın Sesini Duymak”, s. 59- 62).

Turkish Studies

Hayal perdesi bahçe duvarının hemen önündeydi. Bahçe yarı karanlıktı. Seyirciler ben yaşta çocuklardı (Koza7, “Hayal Perdesi”, s. 77).

Biz çocukken bayramın birinci günü evde el öpüldükten sonra, ailenin başka büyüklerini ziyaret ederdik (Koza7, “Büyüyünce Ne Olacaksınız?”, s. 89).

Kendi küçüklüğünü anımsıyorsanız o günlerde ayakkabı bağlamanın ne zor geldiğini bilirsiniz (Koza7, “Bulunan Para”, s. 104).

Biz komşu çocukları, birbirimizin annesine “komşu anne” derdik. Anneler, kendi çocuklarına ne almışlarsa bir tane de komşu çocukları için alırlardı (...) Çocukluğumuz yarı yarıya komşu evlerinde geçirdi bizim (MEB7, “Komşusuzluk”, s. 11).

Ama artık dede bile olduğum şu günlerde, ilkokula başlamadan önceki çocukluk günlerim dahi daha dün gibi aklımda ve gözümün önünde (Pasifik8, “Portakalın Yaprağını Kopardığım An”, s. 74).

Hayallerim vardı çocukken kırmızı uçurtmanın ipine dolayıp gökyüzüne saldıgım... Hayallerim vardı çocukken bakkal amcanın astığı şemsiye çikolataların yaldızlı kâğıdına sardığım... (Pasifik8, “Hayallerim Vardı Renkler İçinde”, s. 96)

Giresun’da Necatibey İlkokulunun dördüncü sınıfındaydım (Tav8, “Anneciğim, Anneciğim”, s. 27).

Oyun Oynayan Çocuk

Oyun oynayan çocuk imgesine MEB7 ve Evren6 ders kitaplarında rastlanmamıştır. Çocuğun en önemli sosyal ihtiyaçları arasında oyun oynama ihtiyacı vardır. Buna bağlı olarak oyun oynayan çocuk imgesinin bütün ders kitaplarında olması beklenirdi. Oyun oynayan çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması, Gözüm Arkada Kalmayacak, Çocukluk Arkadaşım Sincap.

Koza7: Hayal Perdesi, Nasrettin Hoca’nın Köyünde.

Pasifik8: Sevinme Oyunu, Yunus Balığı Sırtındaki Çocuk.

Tav8: Sana Mail’im Var.

Çocuk kavramıyla oyun, çoğu kez birlikte anılır. Çocuk, dünyayı oyunla birlikte öğrenmeye başlar. Anne ve babayla girilen toplumsallaşma dışında, çocuk, geniş çaplı ilk toplumsallaşmayı oyun aracılığıyla edinir.

Oyun, zamanı değiştirir ve zamana hız katar. Zamanın hız kazanması, takvimi de değiştirmektedir. Özünde ritim, ardıllık ve tekrar bulunan takvim, oyun sayesinde tek bir tatil gününün ölçüsüz genişleşmesinde aniden duruverir (Agamben 2010, 78). Çocuğun sürekli oyun oynamak istemesinin nedeni, oyunun zamansal olarak çocuğa çok geniş gelmesinde, yani çocuğu kendine çekmesinde aranmalıdır.

Ders kitaplarında oyun oynayan çocuk imgesi, çocuğun oyuncakla etkileşim içinde olması veya arkadaşlarıyla oyun oynaması biçiminde aktarılmıştır. Aşağıdaki tümceler, bu duruma örnek verilebilir:

Bu arada onar, on birer yaşlarında iki çocuk uçurtma uçuruyorlardı (MEB6, “Gözüm Arkada Kalmayacak”, s. 52).

Benim istediğim koşmak oynamak,

Turkish Studies

Tüm doğayı bir anda kucaklamak

(...)

Ben öğrenmek değil, oynamak istiyorum (Evren6, “Kuklacı”, s. 13).

Bir kâğıt çıkardı. Pastel boyalarını masanın üstüne döktü. Kocaman bir gökyüzü yaptı önce. Bir güneş, bir de bulut oturttu ortasına. Yeşil pastelle çayırları, çimenleri de yapınca her şey umduğundan güzel oldu (MEB7, “Şakacı Bulut”, s. 65).

Basılı Karagöz oyunlarından da satın almıştım (Koza7, “Hayal Perdesi”, s. 78).

Şu evde Nasrettin Hoca doğmuştur. Bu sokaklarda oynamış, toza bulanmıştır (Koza7, “Nasrettin Hoca’nın Köyünde”, s. 86).

Evin ufaklığı babasının kucağına birazcık oturup oynamak istese “Hanım, alır mısın şunu? Şu an biriyle yazışıyorum.” sözü duyuluyordu her keresinde (Tav8, “Sana Mail’im Var”, s. 106).

İşte biz de sevinme oyununa o değneklerin geldiği gün başladık (Pasifik8, “Sevinme Oyunu”, s. 63).

Ya da o sıralar ünlü bir filmin kadın kahramanı “peçeli efe” oluyor, bütün erkek çocuklarını peşime takarak tahta atlarımızla mahalleyi tıkdık tıkdık koşuyorduk. (Tav8, “Çocuktum Ufacıktım, Top Oynadım Acıktım”, s. 114).

Yoksul Çocuk

Yoksul çocuk imgesi incelenen ders kitapları arasında Koza7 ders kitabında yer almamaktadır. Aşağıda yoksul çocuk imgesinin yer aldığı ders kitapları ve metinler verilmiştir:

MEB6: Vitrindeki Masal Kitabı.

Evren6: Tünek Ahmet; Sarı Sıcak.

MEB7: Son Kuşlar.

Tav8: Ceviz.

Pasifik8: Dünyada, Herkeste Sevgi Var... Her Yerde Sevgi Günü Var...

Türkçede kimi zaman “çocuk” sözcüğü yerine “masum” veya “yavrucak” gibi çocuğa saflık yükleyen ve acımayla yaklaşan sözcükler kullanılır. Aşağıda, sağlıklı olmayan çocuklarla ekonomik gelir bakımından asgarinin altındaki çocuklar, kültürel olarak günahsız kabul edildikleri için, içinde buldukları durum onlara acımayı da beraberinde getirmektedir. Metinlerde, yoksul çocuk imgesi de genellikle bu bağlamda ele alınmaktadır.

Okul harçlığımın azlığı nedeniyle fiyatını bile sormaya cesaret edemiyordum (...) Keşke param yetse de alabilsem. Her akşam sana okurdum (MEB6, “Vitrindeki Masal Kitabı”, s. 33-34).

“Zavallının çocukları var. Uzaklaşalım da kadın rahat rahat istediği kadar su alsın...” dedi (Evren6, “Tünek Ahmet”, s. 28).

Fukara, üstleri yırtık pırtık yavrulardı (MEB7, “Son Kuşlar”, s. 98).

Ensesine kadar uzamış, rengi şüphe uyandıran ve adeta kirli bir yığın yün şekline girmiş saçları vardı ve içine parça parça bir eski gömleğin etekleri tıklımlı renkli basmadan bir don giyiyordu, ayakları başı gibi çıplaktı (Tav8: “Ceviz”, s. 71).

Ülkemizde okulda gidebilmek için köyden köye saatlerce yürümek zorunda kalan öğrenciler olduğunu biliyorum ama her gün adalardan küçük balıkçı tekneleriyle okula giden

Turkish Studies

öğrencileri ilk kez duyuyordum (Pasifik8, “Dünyada, Herkeste Sevgi Var... Her Yerde Sevgi Günü Var...”, s. 11).

Edilgen Çocuk

Edilgen çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: En İyi Arkadaş.

Evren6: Kuklacı, Ev Ödevi.

MEB7: Son Kuşlar.

Koza7: Büyüyünce Ne Olacaksın?, Bulunan Para.

Pasifik8: Sevinme Oyunu.

Edilgen çocuk imgesinde, çocuk başkalarının, genellikle de yetişkinlerin emirlerini yerine getirmekte ve onların istediği gibi davranmaktadır. Ders kitaplarının kültürel yapının devamını sağlayacak nitelikte bireyler yetiştirme amacına koşut edilgen çocuk imgesinin metinlerde yer alması olağandır. Fakat metinlerde, çocukların da kendi doğrularından hareketle eyleme geçtiği etken çocuk imgesinin de bulunması beklenmektedir.

Oyun oynama saatinde oynar, ders saatinde ders yaparsın (Evren6, “Kuklacı”, s. 14).

Baba – Ali, sen git ve internette konuyla ilgili bilgileri bulabilecek misin bak bakalım.

Ali – Peki babacığım. Sonra ne yapayım?

Baba – Bulduklarını iyice oku. Sonra ben sana sorular soracağım. Daha sonra da bunları defterine yazarsın.

Ali – Tamam!

Anne – Sen de git, odanızdaki kitaplara bak bakalım, konuyla ilgili bir şeyler bulabilecek misin?

Ayşe – Peki anneciğim (Evren6, “Ev Ödevi”, s. 34).

Dede – (Başını okumakta olduğu kitaptan kaldırarak) Ne var gene yavrum! Kitabımı rahat rahat okuyamayacak mıyım?

Gülseren – Annem, babam sizi yemeğe bekliyorlar (MEB6, “En İyi Arkadaş”, s. 22).

Önce altın bilezik. Bir meslekte ilerle, sonra servetini yap (Koza7, “Büyüyünce Ne Olacaksın”, s. 89).

Mahalle çocuklarını çağırır, bir tanesini 250 gram et vermeyen sakaları, iskeletleri, Floryaları, aralarına karışmış serçeleri gökyüzünden birer birer toplardı.

(...)

- *Canım neden söküyorsunuz, dedim.*

- *Mühendis Ahmet Bey söktürüyor* (MEB7, “Son Kuşlar”, s. 96- 98).

Sana neler almam gerektiğini ancak bu şekilde kararlaştırabilirim. Şimdi git. Nancy sana mum verecek. Mumu çok dikkatli tutup odana git. Sabah kahvaltısı yedi buçuktur. Kahvaltı saatinde aşağıya inmeyi unutma. Haydi, iyi geceler (Pasifik8, “Sevinme Oyunu”, s. 68).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Hasta Çocuk

Hasta çocuk imgesine, MEB6 ve Pasifik8 ders kitaplarında rastlanmamıştır. Hasta çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

Evren6: Sarı Sıcak; Sol Ayağıyla Yazan Adam; Gamsız.

MEB7: Atatürk'ün Okuttuğu Mustafa.

Koza7: Âşık Veysel.

Tav8: Bayan Hardy.

Günümüzde çocuk hastalıklarının sağaltımında önceden önlemler alınsa, ilgililer bilgilendirilse de çocuk hastalıklarının önüne geçilememektedir. Hasta çocuklar, çocuk ölümü vb. geçmişte daha çok karşılaşılan bir durum olması ve günümüzde de azalarak da olsa devam etmesi nedeniyle çocuk imgeleminde “hastalık” önemli bir yer taşımaktadır. Ders kitaplarındaki okuma parçalarında da “hasta çocuk” (daha çok engelli) imgesine rastlanmıştır.

- *Kurban olayım Zeynep, Osman'ı kolla. Çocuk bir deri, bir kemik... dedi* (Evren6, “Sarı Sıcak”, s. 48).

İlk başta Brown da o bildiğimiz felçli çocuklardan biridir (Evren6, “Sol Ayağıyla Yazan Adam”, s. 58).

“Benim oğlum öldü,” dedi sonra usulca. “Sizin yaşınızda ya var ya yoktu hastalanıp öldüğünde.” (Evren6, “Gamsız”, s. 97).

Aradan 24 saat geçmeden kendimi Şişli'deki Himeyietfal (çocuk) hastanesinde bulmuştum. Bana, orada çok güzel bakıyorlardı. Dört ay içinde tanınmayacak kadar değiştim. Yüzümün sarılığı kayboldu. İştahım geldi (MEB7, “Atatürk'ün Okuttuğu Mustafa”, s. 48).

Yedi yaşında tutulduğu çiçek hastalığından sonra iki gözü de görmez oldu (Koza7: “Âşık Veysel”, s. 70).

Yaşama öğrenme engelli bir çocuk olarak başladım. Disleksi adı verilen bir görme bozukluğum vardı (Tav8, “Bayan Hardy”, s. 100).

Kitap Okuyan Çocuk

Kitap okuyan çocuk imgesine sadece iki yayınevinin yayımladığı ders kitabında rastlanmıştır. Söz konusu ders kitaplarındaki kitap okuyan çocuk imgeleri okuma kültürü teması kapsamındaki metinlerde bulunmaktadır. Okuyan çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması; En İyi Arkadaş; Vitrindeki Masal Kitabı;

Koza7: Kitap Saygısı; Bir İleti.

Okuma parçalarında çocukların temas hâlinde olduğu nesnelere birisi de kitaptır. Bu okuma parçalarında büyükler, çocukların kitap okuması gerektiğini söylemekte veya kitap okuyan çocukların öyküleri anlatılmaktadır. Bu durum, doğrudan doğruya Türkçe eğitiminin kazandırmayı amaçladığı okuma becerisi ve bu becerinin yaşam boyu sürmesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla Türkçe eğitiminin de amaçladığı “okuyan çocuk” bir imge olarak okuma parçalarına yansımıştır. Ayrıca kitap okuyan çocuk imgesi MEB6 ve Koza7’de yer almaktadır. Bu ders kitaplarında okuma kültürü temasında yer alan metinlerde sıklıkla kitap okuyan çocuk imgesi kullanılarak çocuğun kitaba ve okumaya yabancılaşmaması amaçlanmıştır. Dolayısıyla tema ile imgeler arasında bir bağlantı kurulmuştur.

Turkish Studies

Aşağıdaki alıntılar, kitap okuyan çocuk imgesine örnek gösterilebilir:

“Tembel dediğiniz o çocuk, beni üç kez okudu.” diye söze karıştı. “Ayrıca defalarca arkadaşlarına anlatıp durdu.” (MEB6, “Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması”, s. 14).

Yatağında bir kez gerindi çocuk. Günlerden Pazar olduğunu anımsadı. Bugün bir kitap okunurdu. Gülümseyerek baktı raflara. Elini raflardan birine doğru uzattı (MEB6, “Çocuk Kitaplığında Sabah Tartışması”, s. 17).

Dede – Neden olacak? Çocuklara daha küçük yaşta iyi arkadaşlar, gerçek dostlar kazandırmak için. Okumayı sevdirmek öğretmenlerin, ana babaların çocuklarına karşı en önemli görevlerinden biridir (MEB6, “En İyi Arkadaş”, s. 28).

Murat- Bundan sonra okuduğum kitapları biriktirerek bir kitaplık oluşturacağım. (MEB6, “En İyi Arkadaş”, s. 28).

Benim asıl dikkatimi çeken şey, sol taraftaki tozlu vitrine konulmuş bir masal kitabıydı. Kapağındaki renkli resimlere bayılıyordum. Kim bilir, içinde ne güzel şeyler vardı (MEB6, “Vitrindeki Masal Kitabı”, s. 33).

Hep eski günlerin gazetelerini ödünç alarak kat yerlerini bile bozmamaya çalışarak okumak; okul ve şehir kitaplıklarının kapı diplerinde açılışlarını beklemek; arkadaşlarda bir gecede hemen bitirip geri vermek sözü ile alınmış dergi koleksiyonları ile kitapları sabahlara kadar izlemek... Ne güzel güçlüklerdi onlar! (Koza7, “Kitap Saygısı”, s. 7).

Yukarıdaki alıntılardan özellikle Rauf Mutluay’ın kaleme aldığı “Kitap Saygısı” adlı metin, yaşanmışlıktan hareketle çocuğa bizzat okumayı aşıl原因 ve kitap okuyan çocuk imgesini belirginleştiren önemli bir denemedir. Ders kitaplarındaki okuma metinlerinin seçiminde bu tür metinlerin yer alması beklenmektedir.

Vatansever Çocuk

Vatansever çocuk imgesi incelenen ders kitapları arasında sadece üç yayınevinin sadece üç metninde yer almaktadır. Vatansever çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

MEB6: Gözüm Arkada Kalmayacak.

Evren6: Gazi’yi Gördüm.

Koza7: Saz Şairi.

Türkçe eğitimi, dil becerilerini kazandırmayı amaçlarken aynı zamanda Türk kültürünü de yansıtmayı amaçlamaktadır. Yüz yıllarca görmezden gelinen Türkçenin vatanseverlik duygusuyla birlikte varlık kazanmaya başladığı düşünülürse Türkçe derslerinde en azından bu vefa borcunun ödenmesi adına vatan kavramına ve vatanseverlik duygusuna yer verilmesi beklenir. İncelenen 180 metnin 3’ünde vatansever çocuk imgesine rastlanmıştır.

- Cemil sen büyüdüğün zaman ne olacaksın?

Cevap o ufacık ağızdan tereddütsüz çıktı:

- Asker olacağım..

- Asker olup da ne yapacaksın?

- Düşman bu topraklara bir daha basacak olursa onu buradan kovacağım (MEB6, “Gözüm Arkada Kalmayacak”, s. 53).

Henüz basmış iken on üç yaşına

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

Bir gün çıkıp yüce bir dağ başına

Sana baktım âşık oldum Türkiye (Koza7, “Saz Şairi”, s. 81)

Çalışan Çocuk

Çalışan çocuk imgesinin saptandığı metinlerin sınıflara ve yayınevlerine göre dağılımı şöyledir:

Evren6: Sarı Sıcak.

MEB7: Atatürk’ün Okuttuğu Mustafa.

Yoksul çocuk imgesinde olduğu gibi, çalışan çocuk imgesinde de çocuğun omuzlarındaki sorumluluk betimlenmektedir. Bu metinler çocuktan kaynaklanmayan zorunlulukların çocuğun ödemesi gerektiği iletisini taşımaktadır. Dolayısıyla hasta, yoksul ve çalışan çocuk imgelerinde toplumsal aksaklıklar çocuk kavramı üzerinden; toplumun çocuk duyarlılığına seslenilerek, bu aksaklıkların giderilmesi gerektiği anlatılmaktadır.

- *Uyandırmam dedi. Uyandırmam. Acımızdan ölsek de ölelim. Bir çocuğun çalışmasından ne olur? (...) atın başını Osman çekiyor, kızak dolar dolmaz, kuş gibi, harmana götürüp getiriyor.* (Evren6, “Sarı Sıcak”, s. 46-48).
- *Sen ne iş görürsün?*
- *İşte şu gördüğün sığırları güderim.* (MEB7, “Atatürk’ün Okuttuğu Mustafa”, s. 46).

Yukarıda ele alınan imgeler dışında *çalışkan, söz dinleyen, saygılı, duyarlı, zeki, meraklı, hayalperest, yardıma muhtaç çocuk* imgeleri de saptanmıştır. Yalnız bu imgelerin kullanımı diğer imgelere göre daha azdır.

Sonuç

6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma parçalarında saptanan aile içindeki, hasta, yoksul, çalışan, yardıma muhtaç çocuk imgeleri kültürün dile yansımalarının birer örneğidir. İçinde yaşanan toplumun temel taşlarından olan aile kurumu ve ailenin devamını sağlayacak olan çocuk, okuma parçalarına yansımıştır. Türkçe eğitiminin vermeye çalıştığı bu örtük ileti, toplumsal sürekliliği sağlayacağından olumlu karşılanmaktadır. Bununla birlikte hasta, yoksul, yardıma muhtaç, çalışan çocuk gibi imgeler toplumsal gerçekliği yansıttığı gibi bazı eksikliklerin ve yanlışlıkların da açık göstergesidir.

Okuma parçalarında yer alan eğitim gören, kitap okuyan, çalışkan çocuk imgeleri Türkçe eğitiminin talep ettiği çocuğu ortaya koymaktadır. Çocuklar yaşamın doğal akışı içinde genellikle okul içindeki etkinliklerle veya öğretmenle kurdukları iletişim içinde aktarılmıştır. Çocukluk döneminin büyük bir bölümü okulda geçtiği için bu durum doğaldır. Aynı zamanda kitap okuyan çocuk imgesiyle de Türkçe öğretiminin doğrudan amaçladığı okumanın sürekli biçime gelmesi okuma parçalarına yansıtılmıştır.

Söz dinleyen, saygılı, duyarlı çocuk ve yukarıda eğitsel bağlamda olumlu görülen çocuk imgeleri, aynı zamanda toplumun çizdiği ideal çocuk tipiyle de örtüşmektedir. Ancak ideal olanla gerçek olan arasında her zaman bir ayırım vardır. Yani bu metinler, çocuklara gerçekçi gelmeyebilir. Çocukların kendi yaşamlarıyla okuma metinlerindeki yaşamın farklılaşması hatta taban tabana karşıt olması, çocuklarda okumaya karşı bir önyargı oluşturabilir. Bu nedenle ders kitaplarında, ideal çocuk tipiyle birlikte gerçek çocuk tipine de yer verilmelidir.

Yalnızca kültür çocukları biçimlendirmez, çocuklar da kültürün biçimlenmesine yardım eder. Başka bir ifadeyle çocukluk, sadece çocukların deneyimlerini biçimlendirmez; fakat çocuklar da kendi deneyimleri ile çocukluğun doğasının biçimlenmesine yardımcı olurlar (James 2001, 33).

Turkish Studies

Bu nedenle ders kitaplarında salt çocuğu biçimlendirmeye çalışan imgeler yerine çocuğun da kültürü biçimlendirebileceği imgelere yer verilmelidir. Yaratıcı, meraklı, hayalperest çocuk imgeleri böyle bir toplumsal etkileşim için yararlı olabilir. Söz konusu imgeler, ders kitaplarında daha sık işlenmelidir.

Ders kitaplarında işlenen bir diğer çocuk imgesi de anılardaki çocuktur. Anılardaki çocuk imgesi, çocuğa yabancı gelebilir. Çünkü çocuğun kendi yaşam evresi uzak bir pencereden izlenmektedir. “Çocuklar negatif bir biçimde ‘yetişkin olmayanlar’ olarak tanımlanıyorlar” (Franklin 1993, 23). Anılarda kalan çocukluk bu negatifliği anımsatmaktadır. Bu durum, Türkçe ders kitaplarında, günümüzde hızla gelişen çocuk edebiyatından yeterince yararlanılmadığını da göstermektedir.

Ders kitaplarında yeğlenen çocuk imgeleri kadar yeğlenmeyen çocuk imgeleri de önem taşımaktadır. Anılardaki çocuk imgesi sıklıkla geçerken kahraman çocuk imgesinin hiç kullanılmaması dikkat çekicidir. Çocuğun kendi başına bir birey olduğunun, salt dıştan belirlenmediğinin kabul edildiği günümüzde, okuma parçalarında çocuğa çok fazla etken bir rol verilmemiştir. Yine bu durum da ders kitabının çocuk edebiyatı ürünleriyle daha fazla donatılması gerektiğini düşündürmektedir.

Okuma parçalarında imgelerin yer alması kaçınılmaz bir durumdur. Bazı imgelerin belirli temalarla ilişki içinde verilmesi okuma parçaları ile tema arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirecektir. Bu bağlamda okuma kültürü temasında kitap okuyan çocuk imgesinin, Atatürkçülük ve millî kültür temasında vatansever çocuk imgesinin, kişisel gelişim ile doğa ve evren temasında duyarlı çocuk imgesinin yer alması böylesi bir bağlantıya örnek verilebilir.

Çocuk, değerlerin taşıyıcısı değil, muhatabıdır (Şener 1997, 273). Böyle bakılınca ders kitabında yer alan imgelerin çocuğa salt bir kültür taşıyıcısı veya daha gerçekçi bir söylemle kültür hamalı muamelesi yapmaması gerektiği söylenebilir. Ders kitaplarında yer alan imgeler, öğretmenlerin rehberliğinde çocuklarla birlikte tartışıldığında, çocuklarla birlikte sorgulandığında daha anlamlı ve işlevsel olur.

KAYNAKÇA

- ALPÖGE Gülçin (1997). “Günümüz Çocuk Kitaplarında Çocuk İmgesi”, (Editör: Bekir Onur), **1.Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, 6-8 Kasım 1996, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, s. 286-300.
- ALTAN, Abdulkadir; ARHAN Serdar vd. (2010). **İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı**, Ankara: MEB Yayınevi.
- CEYHAN Erdal ve YİĞİT Birol (2005). **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- CEYHAN Yaşar ve CEYHAN Saliha (2010). **İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı**, Ankara: Pasifik Yayınları.
- DEMİREL Özcan ve KIROĞLU Kasım (2006). “Eğitim ve Ders Kitapları” (Editör: Özcan Demirel, Kasım Kıroğlu) **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi**, Ankara: Öğreti Yayıncılık.
- DOĞAN İsmail (2000). **Akıllı Küçük Çocuk Kültürü ve Çocuk Hakları Üzerine Sosyo-kültürel Bir İnceleme**, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- ELKIND David (1999). **Çocuk ve Toplum Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler**, Çev: Demet Öngen, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- ELKIND David (2001). “Değişen Dünya’da Çocuk Yetiştirme ve Eğitim”, (Editör: Bekir Onur), **3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, 16-18 Ekim 2000, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, s. 15-25.
- ERCAN Hülya (2005), “Çocukluk Felsefesi”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. 19, s. 113-120.
- EROL Abdullah, ALTAN Abdulkadir vd. (2010). **İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı**, Ankara: MEB Yayınevi.
- FASS P. S. (2004). “Çocuklar ve Küreselleşme”, Çev: Nihal Ahioglu, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 37, S. 1, s. 141-155.
- FRANKLIN Bob (1993), “Çocuk Nedir?”, (Derleyen: Bob Franklin) **Çocuk Hakları**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HELİMOĞLU YAVUZ Muhsine (1997). “Türk Masallarında Çocuk İmgeleri”, (Editör: Bekir Onur), **1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, 6-8 Kasım 1996, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, s. 132-140.
- KAPULU Ahmet ve KARACA Aliyar (2011). **İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı**, Ankara: Koza Yayınevi.
- KARABIYIK Fatma (2011). **İlköğretim Türkçe 6 Ders Kitabı**, Ankara: Evren Yayınevi.
- KULA Onur Bilge (1992). **Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- LEPPERT Richard (2009). **Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi**, Çev: İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÖZDEMİR Orhan (2006). “Tanzimat’tan Günümüze Modern Eğitim ve Verimlilik”, **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 32, s. 100-106.
- SEVERGE Yasemin (1999), “İlköğretim Ders Kitaplarında Çocuk İmgeleri”, (Editör: Bekir Onur), **2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, 4-6 Kasım 1998, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 345-356.
- ŞAHİN Derya (2011), **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8**, İstanbul: Tav Yayınevi.
- ŞENER Sevda (1997), “Türk Çocuk Tiyatrosu Yapıtlarında Çocuk”, (Editör: Bekir Onur), **1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, , 6-8 Kasım 1996, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, s.271-285.
- TAN Mine (1993), “Çocukluk: Dün ve Bugün”, (Editör: Bekir Onur) **Toplumsal Tarihte Çocuk**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- YILDIRIM Ali ve ŞİMŞEK Hasan (2008). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- YILMAZ IRMAK Türkan ve ENGİN Aytunç (2004). “İlkokul Kitaplarında Çocuk İmajları”, (Editör: Bekir Onur), **Cumhuriyet’in 80. Yılında Disiplinlerarası Bakışla Türkiye’de Çocuk 4. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi**, 15-17 Ekim 2003, Ankara: Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 44-56.